

**СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ
ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМНОГО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ:
УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ ПРИТЯГНЕННЯ
ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Петронюк Крістіна Романівна

*аспірант кафедри міжнародного права,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач сектору взаємодії з Верховною Радою України та органами
державної влади Секретаріату Державного секретаря,
Міністерство юстиції України
м. Київ, Україна*

Безпрецедентне повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України стало не лише грубим актом агресії та кричущим порушенням норм міжнародного права, зокрема міжнародного кримінального та міжнародного гуманітарного права, а також джерелом системного порушення основоположних прав людини та принципів Статуту ООН. Серед ряду вчинених росією воєнних злочинів, одним з найбільш жорстоких є саме вчинення сексуального насильства. Так, згідно зі статистичними даними, станом на 01 квітня 2025 року Офісом Генерального прокурора зафіксовано 349 фактів СНПК, з них постраждалими є 225 жінок та 124 чоловіки, з яких 19 – це неповнолітні діти [1]. Варто зазначити, що це лише офіційно підтверджені факти щодо потерпілих, які зголосилися свідчити про вчинений злочин, однак реальна кількість вчинених злочинів значно більша.

«Жоден воєнний злочин чи злочин проти людяності, скоєний унаслідок агресії Росії проти України, не має залишитися безкарним. Кожен винний має бути притягнутий до міжнародно-правової та кримінальної відповідальності – від виконавців до військово-політичного керівництва країни-агресора», – зазначив В. Зеленський під час зустрічі з Прокурором Міжнародного кримінального суду К. Ханом [2].

Римський статут Міжнародного кримінального суду, визнає зґвалтування, сексуальне рабство, примус до проституції, примусову вагітність, примусову стерилізацію (не обмежуючись цими складовими СНПК) як [3]:

- воєнні злочини (стаття 8);
- злочини проти людяності (стаття 7);
- геноцид (стаття 6).

Важливим процесуальним моментом щодо розслідування злочинів сексуального насильства під час збройного конфлікту є той факт, що це

воєнний злочин, який не має терміну давності. Відповідно, постраждалі можуть повідомити про нього будь-коли, щойно будуть готові до цього, зокрема і через 10 і навіть 30 років, як свідчить практика інших держав. Власне, ці норми, передбачені міжнародним правом, знайшли своє відображення і в чинному законодавстві України.

Так, у 2016 році, зокрема, був засуджений диктатор Чаду Гіссен Габре за злочини проти людяності й воєнні злочини, включаючи тортури, сексуальне рабство і зґвалтування. Позов проти нього подали семеро мешканців Чаду у 2000 році. Габре визнали винним у тортурах, зґвалтуваннях і загибелі 40 тисяч осіб, яких він вважав своїми політичними опонентами.

У кримінальному законодавстві України питання відповідальності за сексуальне насильство в умовах війни регулюється насамперед статтею 438 Кримінального кодексу України (порушення законів та звичаїв війни), яка передбачає відповідальність за жорстоке поводження з цивільним населенням, застосування заборонених методів ведення війни, у тому числі сексуального насильства [4].

В Україні відповідальність за злочини СНПК регулюється Кримінальним кодексом України, зокрема положеннями про воєнні злочини, злочини проти статевої свободи та недоторканності.

Так, до 09 жовтня 2024 року основною нормою законодавства, за якою можна було кваліфікувати СНПК (як, власне, і інші воєнні злочини) – була стаття 438 «Порушення законів та звичаїв війни», що знаходиться в Розділі «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Кримінального кодексу України.

Варто зазначити, що стаття 438 КК України являє собою бланкетну диспозицію до міжнародних договорів у сфері МГП та не охоплювала собою всього складу злочину СНПК. Тим не менш, вона дозволяє кваліфікувати сексуальне насильство саме як воєнний злочин, що значно посилює кримінально-правову оцінку таких діянь і дозволяє враховувати міжнародні стандарти під час слідства та судового розгляду.

В свою чергу, Верховна Рада України 09 жовтня 2024 року ухвалила імплементаційний Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», який є завершальним кроком у процесі ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Відповідний євроінтеграційний закон набрав чинності 24 жовтня 2024 року [5].

Закон адаптує кримінальне та кримінальне процесуальне законодавства України до положень права Європейського Союзу, а саме узгоджує положення КК України з нормами Римського статуту МКС та забезпечує кримінально-правове переслідування за найбільш тяжкі міжнародні злочини (злочин геноциду, злочин агресії, злочини проти

людяності та воєнні злочини). Важливо, що Законом в більшій мірі усунуто бланкетність ст. 438 КК України і відтворено останню відповідно до міжнародних традицій.

Разом з тим, важливим елементом розвитку криміналізації даного злочину є прийнятий 20 листопада 2024 року Верховною Радою України Закон «Про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації». Завдяки цій законодавчій ініціативі визначено правовий статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією РФ проти України, та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб, а також правові основи надання їм невідкладних проміжних репарацій.

Водночас слід наголосити, що найтяжчі міжнародні злочини, зокрема сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом, можуть бути об'єктом розслідування не лише в тій державі, де вони були скоєні, або громадянами якої є винні особи. Такі провадження можливі на підставі принципу універсальної юрисдикції, за умови наявності відповідного механізму у національному законодавстві країни, яка здійснює таке розслідування. При цьому кримінальні провадження, що відкриваються іншими державами на основі принципу універсальної юрисдикції, становлять вагомий додатковий інструмент забезпечення невідворотності покарання.

Зокрема, на сьогодні низка країн, серед яких Польща, Литва, Німеччина, Іспанія, Швеція, Естонія, Франція, Велика Британія, Румунія та Канада, вже ініціювали розслідування злочинів, скоєних у ході агресії російської федерації проти України. Додатково, задля ефективного збору та обміну доказами, була створена Спільна слідча група (Україна, Литва, Польща), до роботи якої приєдналися також Міжнародний кримінальний суд, Естонія, Латвія та Румунія.

Для України використання механізму універсальної юрисдикції відкриває можливість передавати справи про злочини, які національна правоохоронна система наразі не спроможна ефективно розслідувати та переслідувати у судовому порядку через низку об'єктивних обмежень. До таких чинників належать, зокрема, відсутність належного законодавчого регулювання або спеціальної експертизи у сфері розслідування складних категорій міжнародних злочинів, таких як командна відповідальність та злочини проти людяності, вчинені до набрання чинності Законом України від 9 жовтня 2024 року.

Сексуальне насильство в умовах війни є грубим порушенням як норм міжнародного гуманітарного права, так і міжнародного права прав людини. Україна створила базову правову модель притягнення до відповідальності за такі злочини, однак її ефективність потребує суттєвого посилення в умовах повномасштабної війни. Важливими напрямками є адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів, посилення кадрового потенціалу органів правопорядку,

забезпечення належного захисту потерпілих та активізація міжнародної співпраці.

Література:

1. Офіс Генерального прокурора. Результати діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/rezultati-diyalnosti>
2. Президент України провів зустріч із прокурором Міжнародного кримінального суду. Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-proviv-zustrich-iz-prokurorom-mizhnarodno-73605>
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 р. № 3487-IX // Офіційний вісник України. – 2024. – № 84. – Ст. 4236.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-23>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ МІГРАЦІЙНИХ ОРГАНІВ В ПЕРІОД ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Погребняк Олена Геннадіївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,

Інститут права та безпеки

Одеського державного університету внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

В сучасних умовах функціонування держави, особливо в контексті воєнного стану, забезпечення прав працівників міграційних органів набуває особливої актуальності. Працівники Державної міграційної служби України виконують важливі функції, пов'язані із реалізацією міграційної політики, контролем за дотриманням законодавства у сфері міграції, документуванням порушень міграційного законодавства, а